

Anne Lehto ja Susanna Parikka

YHTEISTYÖTÄ JA INNOVOINTIA GLOBAALIEN HAASTEIDEN ÄÄRELLÄ

LIBERin vuosittainen konferenssi tarjosi jälleen hyvän tilaisuuden päivittää tiedekirjastomaailmaa koskevia tietoja. Lisäksi konferenssiin osallistuminen loi oivan mahdollisuuden verkostoitumiseen aamusta iltaan. Tästä artikkelista löydät poimintoja viime kesänä Lausannessa pidetyn konferenssin monipuolisesta tarjonnasta.

LIBERin (*Association of European Research Libraries*) 54. konferenssi järjestettiin heinäkuussa 2025 Lausannessa Genevenjärven kauniissa rantamaisemissa. Paikka oli alun perin valikoitunut jo 50-vuotisjuhlaseminaaria varten, mutta koronapandemian takia se siirtyi. Järjestävänä tahona oli Bibliothèque Cantonale et Universitaire (BCU) Lausanne.

Konferenssin käsiohjelman mukaan BCU Lausanne olisi ainoa LIBERin jäsen, josta kaksi henkilöä on toiminut LIBERin puheenjohtajana. Kuitenkin myös suomalaiset professori Esko Häkli ja Kristiina Hormia-Poutanen Kansalliskirjastosta ovat toimineet LIBERin puheenjohtajina.

Osallistujia tämän vuoden konferenssissa oli lähes 500. Ohjelma oli monipuolinen ja välillä oli vaikea valita päällekkäisten kiinnostavien rinnakkaisessioiden välillä. Konferenssissa käsiteltiin ajankohtaisia teemoja, kuten tekoälyä, joka oli esillä lähes kaikissa sessioissa; lisäksi tänä vuonna perustettiin uusi tekoälyyn keskittyvä AI Task Force. Muita ajankohtaisia teemoja olivat osaamisen päivittäminen

(upskilling), datanhallinta ja kansalais-tiede. Tapahtumassa käsiteltiin myös järjestön taloutta ja yhteistyötä muiden alan toimijoiden, kuten RDA Europan kanssa.

Susanna Parikka oli kutsuttuna esiintyjänä alkuperäiskansojen tiedonkäsityksiä ja kirjastoja käsittelevässä paneelissa Polar Libraries Colloquy ja DALAM-verkoston edustajana. Anne Lehto osallistui konferenssiin ja LIBERin jäsenkokoukseen STKS:n puheenjohtajana. Suomalaisista konferenssissa näkyi useissa rooleissa LIBERin hallituksen jäsenenä toiminut kirjastonjohtaja Heli Kautonen Turun yliopiston kirjastosta. Myös Kansalliskirjastosta oli muutama esitys. Tunnelma oli innostunut ja verkostoituminen vauhdikasta.

Kirjat vastaan tekoäly

Konferenssin avajaispäivän keynote-puhuja professori Frédéric Kaplan käsitteli kirjojen sisällön potentiaalia tekoälyn aikakaudella. Kaplan havainnollisti, kuinka ChatGPT:n ja vastaavien suurten kielimallien tuottamissa teksteissä kielen rytmitystä ovat alka-

neet hallita toistuvat tekstirakenteet, kuten esimerkiksi lauserakenne ”ei ole ainoastaan... vaan se on myös...”.

Samat yksinkertaistetut rakenteet toistuvat tekoälyn tuottamissa teksteissä aiheesta riippumatta. Kaplanin mukaan parin vuoden päästä ollaan tilanteessa, jossa verkko on liian saatunut suurten kielimallien kouluttamiseen. Ratkaisuksi tähän ongelmaan hän esitti ennen vuotta 2020 julkaistujen kirjojen sisältöä, koska nämä kirjat ovat ihmisten kirjoittamia niin sanottuja alkuperäislähteitä. Kirjojen tekstisisältö kiinnostaakin tekoälyn kehittäjiä, ja niitä on myös massadigitoitu eri tahojen toimesta kielimallien koulutusta varten. Kaplan korosti myös kirjastojen tuottaman metadatan hyödyntämisen potentiaalia kielimallien kehittämisessä.

Osaamisen lisääminen

Tieteellisissä kirjastoissa tarvitaan jatkuvaa oppimista ja palvelukonseptien uudelleen muotoilemista suhteessa entistä nopeammin muuttuvaan toimintaympäristöön digitalisaation ja tekoälyn nopean kehityksen takia. Osaamista on uudistettava tai ainakin kehitettävä ja päivitettävä. Asia pohdituttaa organisaatioiden johtoa ja työntekijöitä. LIBERissä aiheesta oli rinnakkaissessio, jossa osaamisen kehittämistä ei esitelty ylhäältä alaspäin toimivana mallina, vaan vertais-tuen kautta ja työntekijälähtöisesti. Malmön yliopiston kirjastossa osaa-mista kehitetään ulkopuolisten, jopa



Keskustelijat Jane Angel, Lisa O’Hara ja Susanna Parikka keskittyvät yleisöksymykseen moderaattori Martine Pronkin johdolla. Kuva: Tamara Pianos.

kansainvälisten vertaismentorointien kautta. McMasterin yliopiston kirjastossa Kanadassa korostetaan osaamisen kehittämistä henkilöstön ja työnantajan yhteisenä prosessina.

Aiempien työnantajälähtöisten koulutusten sijaan kirjastossa on kehitetty työntekijäkeskeinen oppimisen malli, jossa henkilöllä on enemmän vaikuttamisen mahdollisuuksia siihen, mitä, miten ja milloin hän opiskelee, kuitenkin niin, että oppimispolut ovat linjassa organisaation strategisten tavoitteiden kanssa. Malli lisää joustavuutta ja huomioi myös erityisesti hybridityön myötä työelämässä kasvaneen tarpeen kehittää pehmeitä taitoja, kuten yhteistyötä ja kommunikaatiota.



Kestävä kehitys

Gloobaalien haasteiden äärellä oli myös toisen konferenssipäivän keynote-puhuja, YK:n New Yorkin pääkonttorin tietohallinto-osaston päällikkö Thanos Giannakopoulos. Hän esitteli YK:n viime syksyn tulevaisuushuippukouksen loppuasiakirjaa ”Pact for the Future”. Jäsenvaltioiden hyväksymän tulevaisuussopimuksen tavoitteena on vahvistaa kansainvälistä yhteistyötä ja vauhdittaa Agenda 2030 tavoitteiden toteutumista.

Giannakopoulosin puheenvuoro oli hyödyllinen ajankohtaispäivitys YK:n kestävyystavoitetyöhön, sillä suomalaisessa keskustelussa ja mediassa Pact of the Future -tulevaisuussopimus ei ole ollut esillä. Giannakopoulos käsiteli myös avoimen tieteen merkitystä kestävyystavoitteiden toteutumisessa sekä kirjastojen roolia tässä ja ylipäättään tieteen, teknologian ja innovaatioiden kumppanina.

Indigenous Knowledges

Ensimmäistä kertaa LIBER-konferenssissa keskusteltiin alkuperäiskansojen tiedonkäsityksistä sekä niiden asemasta kirjastotyössä. Ne poikkeavat suuresti länsimaisesta tiedonkäsityksestä, johon kirjastojärjestelmämme, luokituksemme ja asiasanamme sekä kirjastopalvelumme pohjautuvat. Vähitellen on alettu ymmärtää tiedonkäsitysten moninaisuutta maailmassa. Alkuperäiskansojen omat äänet ovat vahvistuneet ja etenkin Kanadassa, Pohjois-Amerikassa ja Oseanian alueella on jo pit-

kään työskennelty alkuperäiskansojen näkökulmien huomioimiseksi kirjastotyössä.

Myös arktisten ja antarktisten kirjastojen ja arkistojen globaalissa yhteistyöverkostossa *Polar Libraries Colloquy*’ssa (PLC) on nähty tarve uudistaa arktista metadataa dekolonisaation näkökulmasta. PLC on *University of the Arcticin* jäsen, jonka toimintamuotoja ovat muun muassa erilaiset temaattiset verkostot. *University of the Arctic* (UARctic) yhdistää pohjoisilla alueilla sijaitsevat sekä pohjoisista aiheista opetusta ja tutkimusta tekevät yliopistot, tutkimuslaitokset ja muut organisaatiot. PLC:n aloitteesta uusi UARcticin temaattinen verkosto DALAM (Thematic Network on Decolonization of Arctic Library and Archives Metadata) aloitti toimintansa vuonna 2022.

DALAM-verkosto toimii oppivana yhteisönä. Sen työ käsittelee kuvailevan luetteloinnin, arkistokuvailun, luokitusjärjestelmät, asiasanat sekä muun kirjastoissa ja arkistoissa käytetyn terminologian. DALAMin päätavoitteina on auttaa korjaamaan arktisten kokoelmien kulttuurisesti epäasiallinen, väärä ja kolonialismikeskeinen metadata sekä tukea alkuperäiskansoja määrittämään tavat, joilla he ja heidän ympäristönsä kuvaillaan.

Verkostossa luodaan infrastruktuureja, käytäntöjä, työkaluja ja yhteyksiä tavoitteena kestävä kehityksen edistäminen.

Neljä teemaa

LIBERin ohjelmassa olleen Pyöreän pöydän keskustelun aiheena oli ”Indigenous Knowledges and the Ways of Knowing”. Osallistujia oli kolme eri puolilta maailmaa: Kanadasta, Australiasta ja Suomesta, ja keskustelua veti LIBERin toiminnanjohtaja Martine Pronk. Ajatuksena oli jakaa kokemuksia ja pohtia miten erilaisia näkökulmia voitaisiin sisällyttää kirjastotyöhön.

Keskustelussa käsiteltiin neljää teemaa: Miten alkuperäiskansojen tiedonkäsitteykset vaikuttavat kirjastojen infrastruktuuriin? Entä kieli ja sanavalinnat tietoaineistojen kuvailussa? Kuka säilyttää tietoa? Entä miten käsitteykset omistajuudesta ja käytön kontrolloista voivat vaikuttaa keskusteluun tekijänoikeuksista ja avoimesta pääsystä tietoon? Keskustelu polveili osin arkisto- ja museopuolellakin, koska aihepiiri on yhteinen koko KAM-sektorille.

Eroja ja yhtäläisyyksiä

Kanadassa yhden valtion alueella asuu noin 1,8 miljoonaa alkuperäiskansoihin itsensä identifioivaa henkilöä, jotka puhuvat yli 70 eri kieltä. Australian ja Uuden-Seelannin alueella heitä on 1,7 miljoonaa kahden valtion alueella, kieliä yli 250 Australiassa, mutta vain yksi Uudessa-Seelannissa. Saamen-

maa ulottuu neljän valtion alueelle ja saamelaisia on yhteensä noin 100 000, kieliä enää yhdeksän. Suurin osa saamelaisista ymmärtää pohjoissaamea.

Myös yhdistäviä tekijöitä löydettiin, esimerkiksi termille *indigenous knowledges* tehty UNESCO:n määritelmä ”the understandings, skills and philosophies developed by societies with long histories of interaction with their natural surroundings” todettiin yleispäteväksi. Yhteistä alkuperäiskansoille on holistinen maailmankäsitys, jossa ihmisillä, luonnolla, kielellä ja kulttuurilla on keskinäinen yhteys.

Poimintoja kirjastojen käytännön työstä

Australiassa kirjastot ovat kehittäneet kulttuurisia protokollia tai toimintatapoja (cultural protocols), jotta alkuperäiskansoihin kuuluvia kirjaston käyttäjiä ja henkilökuntaa kuvattaisiin kunnioittavasti ja he tuntisivat arvostusta ja turvallisuutta. Sydneyn yliopistossa on laadittu kulttuuriset protokollat useista aiheista: pääsy kulttuurisesti pyhiin tai salaisiin aineistoihin, rasismi, epätarkkuudet historiallisissa aineistoissa sekä alkuperäiskansojen äänten ja näkökulmien edustus. Kulttuuriset protokollat tarjoavat periaatteita ja ohjeita kirjastojen käytäntöjen parantamiseen (mm. kulttuurinen suojeleminen, pääsy kulttuurisiin aineistoihin, kokoelman kehittäminen sekä tulkinnat virheellisestä ja vanhentuneesta aineistosta).

Église Saint-Laurentin torni. Taustalla Alpit. Lausannassa kellot soivat jopa vartin välein. Kuva: Anne Lehto.

Australiassa CAUL, Council of Australasian University Librarians, tuotti vuonna 2024 neljän muun organisaation kanssa koko paikalliselle yliopistokirjastosektorille ohjeet alkuperäiskansojen kokoelmien kuvailuun: Guidelines for First Nations Collections Description.

Kanadassa on luokitusjärjestelmä, jota käytetään pääosin alkupe-
räiskansojen aineistoista koostuvien kokoelmien luokitteluun. Sen loi Brian Deere, joka kuuluu Kahnawake Mohawk -alkuperäiskansaan. Järjestelmää käytetään muun muassa National Center for Truth and Reconciliation kirjastossa ja se painottaa ihmisten, eläinten ja maan välisiä yhteyksiä. Saamenmaassa on pitkät perinteet kirjastojen välisessä yhteistyössä, esimerkkinä yhteispohjoismainen saamelaisbibliografia. Suomessa Kansalliskirjasto on panostanut saamen-

kielisiin palveluihin ja näin parantanut saamelaisen tieto- ja kulttuuriperintö-aineiston näkyvyyttä ja löydettävyyttä. Pohjoissaamen kielelle on tuki kolmeen Kansalliskirjaston ylläpitämään digitaaliseen palveluun: Finnaan, Fintoon ja Kotoistukseen. Myös Yleinen suomalainen asiasanasto on käännetty pohjoissaameksi. Kielten ja terminologian suhteen Saamenmaassa ollaan hyvässä asemassa, sillä saamelaisilla on oma yhteispohjoismainen kielenhuoltoelin, Sámi Giellagáldu (Saamen Kielikaltio).

Hyvä esimerkki kirjaston käytäntöjen muokkaamisesta on Pohjois-Ruotsissa Saamelaiskirjaston aloitteesta tehty kokeilu, jossa kirjaston järjestämissä työpajoissa saamelaisyhteisö luokitteli kirjallisuutta oman tiedonkäsitkensä mukaan ja loi siten oman, saamelaisen maailmankäsityksen mukaisen luokittelumallin. Lisäksi kirjaston tiloja muunneltiin saamelaisyhteisölle inklusiivisemmiksi muun muassa lisäämällä niihin elementtejä saamelaisten perinteisestä ympäristöstä. Kokeilu toteutettiin kahdessa kunnankirjastossa, joilla oli alueellaan saamelaisyhteisöjä ja kirjastoissaan saamelaisia kokoelmia.

Keskustelussa esiin nousseita erityispiirteitä

Keskustelussa nousi esiin, että tiedon säilytys on pulmallista, sillä osa tiedosta on vain suullisessa muodossa. Osa tiedosta on perinteisissä esineissä. Repatriaatio, esineiden palautus syntysijoilleen, on hyvä alku, mutta se ei vielä riitä. Tarvitaan



Kirjastonjohtaja Vivian Lewis McMaster yliopistosta esitteli kirjaston uuden työntekijälähtöisen mallin oppimispolkuja.

Kuva: Anne Lehto.

myös rematriaatiota, alkuperäiskansaistamista, joka tuo perimätiedon ja -taidon takaisin esineisiin ja uudelleen sosiaalista ne osaksi elävää yhteiskuntaa. Saamenmaassa nämä ovat liittyneet muun muassa totuus- ja sovintokomissioiden työskentelyyn. Kanadassa Manitoban yliopistossa on meneillään arkistokokoelmien repatriaatio ja rematriaatio. Siellä on yliopiston Respectful Repatriation and Rematriation Council prosessin apuna.

Keskustelussa todettiin, että alkuperäiskansojen yhteisöissä perinteitä siirretään eteenpäin usein tarinoita kertomalla, jolloin tekijänoikeudet tarinoiniin ovat yhteisöllä. Kuitenkin jos tarinoita julkaistaan, lailliset tekijänoikeudet siirtyvät julkaisijalle, vaikka tarinat edelleen ovat yhteisön tarinoita.

Myös avoin pääsy tietoon voi olla pulmallinen vaatimus, koska osa tiedosta on sensitiivistä tai tarkoitettu vain tietyille ryhmille. Esimerkiksi Kanadan alkuperäiskansayhteisöissä on tarinoita, jotka kuuluvat vain yhdelle perheelle tai vain suvun tai yhteisön

miespuolisille jäsenille. Joitain tarinoita kerrotaan vain talvisin eikä niitä pidä kertoa muina vuodenaikoina. Tätä täytyy kunnioittaa, mutta se voi nousta ongelmaksi julkaistussa aineistossa. Kirjastoissa käytetäänkin apuna Traditional knowledge -labels -merkintöjä, joiden avulla yhteisöt voivat ilmoittaa sekä paikalliset että erityiset olosuhteet tiedon jakamiseksi.

Nothing about us without us

Kunnioittava suhtautuminen erilaisiin tiedonkäsitelyihin ja asianosaiset mukaan osallistava toiminta ovat avaimia edistymiseen. Suomessakin saatiin yhdeksän vuoden työn jälkeen vuonna 2024 valmiiksi Saamentutkimuksen eettiset ohjeet, jotka julkaistiin viidellä kielellä: kaikilla Suomessa puhutuilla saamenkielillä, suomeksi ja englanniksi.

Pyöreän pöydän keskustelun yhteiseksi lopputulemaksi nousi: “Nothing about us without us”. ❖

Linkejä

[Home - LIBER Europe](#)

Konferenssin esitykset löytyvät [Zenodosta](#).

[Polar Libraries Colloquy](#)

[UArctic - University of the Arctic](#)

[Thematic Network on Decolonization of Arctic Library and Archives Metadata \(DALAM\)](#)

Kirjoittajat

ANNE LEHTO

Vaasan yliopisto, STKS:n pj.
anne.lehto@uwasa.fi

<https://orcid.org/0000-0002-1040-1399>

SUSANNA PARIKKA

Lapin yliopisto, STKS:n hallituksen jäsen
susanna.parikka@ulapland.fi

<https://orcid.org/0000-0003-0999-872X>